

42. Постановление ЦК КПСС и Совета Министров СССР, 31 июля 1957 г. «О развитии жилищного строительства в СССР» / КПСС в резолюциях и решениях съездов, конференций и пленумов ЦК. – Т. 9. – М.: Политиздат, 1985. – С. 199.
43. Программа Коммунистической партии Советского Союза. – М.: Госполитиздат, 1961. – С. 94 – 95.
44. ЦДАГО України, Ф.1, оп. 23, спр. 5626, арк. 34.
45. Там само, арк. 47.
46. Руссаковский М. Города Луганщины / М. Руссаковский // Строительство и архитектура. – 1959. – № 6. – С. 16.
47. Держархів Луганської обл., ф. Р-2363, оп. 1, спр. 14, арк. 75.
48. Там само, спр. 17, арк. 52 – 54.
49. Там само, арк. 93 – 96.
50. Держархів Донецької обл., ф. П-326, оп. 11, спр. 762, арк. 165.
51. Постановление ЦК КПСС, Совета Министров СРСР, 1 июня 1962 г. «Об индивидуальном и кооперативном жилищном строительстве». – Режим доступа: <http://pravo.levonevsky.org/baza/soviet/sss5798.htm>.
52. Держархів Донецької обл., ф. П-326, оп. 12, спр. 179, арк. 3 – 5.
53. Постановление Совета Министров СССР, 21 августа 1963 г. «Об улучшении проектного дела в области гражданского строительства, планировки и застройки городов». – Режим доступа: <http://bestpravo.ru/sss/eh-pravo/r1a.htm>.
54. Сидоренко И. Новый облик Донбасса / И. Сидоренко // Строительство и архитектура. – 1959. – № 6. – С. 13; Симонович Е. Некоторые вопросы проектирования и строительства крупнопанельных жилых домов в Донбассе / Е. Симонович // Там само. – 1960. – № 12. – С. 23 – 24.
55. Держархів Донецької обл., ф. П-326, оп. 11, спр. 1307, арк. 53.
56. Грищенко В., Голуб Л. О малых и средних городах Донбасса / В. Грищенко, Л. Голуб // Строительство и архитектура. – 1960. – № 4. – С. 18; Иванов Ю., Коваленко Ф., Навроцкий Г. Проектирование и строительство городов Донецкой области / Ю. Иванов, Ф. Коваленко, Г. Навроцкий // Там само. – 1963. – № 1. – С. 7.

Надійшла до редакції 27.05.2014 р.

ББКТЗ(4УКР)626-27

ОСОБЛИВОСТІ МІГРАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО НАСЕЛЕННЯ У 1959-1963 РР.

М.М. Касьянова

АНОТАЦІЯ

Запропонована стаття присвячена аналізу міграційних процесів українського населення на УРСР у 1959-1963 рр. Розглянуто можливість регулювання і планування основних напрямів та інтенсивність міграційних потоків. Вивчені напрями міграційних потоків, що дало можливість виявити ті з них, які необхідно було стимулювати з метою їх зростання, і ті, що потребували вжиття заходів для скорочення міграції, якщо вона не відповідала інтересам розвитку народного господарства.

Ключові слова: міграція, міграційні процеси, міграційні потоки, міграційний контингент.

Міграція населення є одним із важливих соціально-економічних і демографічних факторів. Міграція, як сукупність переміщень населення, що ведуть до постійної або

тимчасової зміни місця проживання, результатом яких є територіальний перерозподіл населення, пройшла довгий і складний шлях розвитку. Причини переселень дуже різноманітні, але всі вони, як правило, пов'язані з виробничими відносинами і умовами життя людей. Міграції властиві людському суспільству з часів його зародження і супроводять всю його історію. В залежності від конкретних історичних умов їх розміри, суть і значення були різними.

Метою дослідження є встановлення закономірностей і особливостей міграції українського населення в УРСР у 1959 - 1963 рр.

Історіографічні сюжети щодо міграційної політики, особливостей трудової міграції українського населення УРСР у 1959-1963 рр. представлені в дослідженнях В. М. Тараненка, І. П. Кожукала, В. О. Романцова, В. С. Петренка [1]. Ними в контексті конкретних досліджень бралися до уваги досягнення попередників у вивченні окремих аспектів проблеми. До аналізу наукових досягнень звертаються практично всі вітчизняні дослідники, але проводять вузькопредметний історіографічний аналіз, виходячи з конкретних зацікавлень. Методологічною основою дослідження виступають принципи наукової об'єктивності, історизму, системності. Для опрацювання історіографічних джерел застосовані загальнонаукові (аналітико-синтетичний, логічний, узагальнення) та спеціальні історичні (проблемно-хронологічний, історико-порівняльний, історико-типологічний) методи, які допомогли виявити певні закономірності та особливості міграції українського населення.

Міграційні процеси великою мірою вплинули на історію багатьох географічних районів; привівши до зміни загальної чисельності їх населення, його природного руху і структури за статтю і віком. Міграція є формою територіального перерозподілу населення і вирішальним фактором у справі поступового усунення значних диспропорцій в розміщенні трудових ресурсів – основної виробничої сили суспільства.

У досоціалістичних формаціях міграція населення мала здебільшого стихійний характер. Так, ліквідація приватної власності на засоби виробництва, відсутність безробіття, плановий характер економіки докорінно змінили суть міграції. Вона стала засобом планового територіального перерозподілу населення з метою найбільш раціонального освоєння природних ресурсів. Обсяг, напрями, інтенсивність і форми міграцій значною мірою обумовлені народногосподарськими планами. Трудящі, які переселялися організовано, користувалися істотними пільгами. Значну частину витрат, пов'язаних з переселенням і влаштуванням їх на новому місці, держава брала на себе. Частина цих витрат покривалася з допомогою довгострокових державних позичок. У місцях населення переселенням гарантується працевлаштування за спеціальністю.

У 1959-1963 рр. суспільство мало реальну можливість регулювати і планувати основні напрями та інтенсивність міграційних потоків. Такому плановому регулюванню повинно передувати ретельне вивчення існуючих міграційних процесів, визначення потреб різних районів, областей і міст у трудових ресурсах.

У 1959-1963 рр. міграція є порівняно значною. Вона повною мірою впливає на розміщення населення по території. Спостереження за рівнями міграційних переміщень протягом досить тривалого часу приводить до висновку, що річна чисельність переміщень за ряд років як по окремих областях та містах, так і по всій країні загалом є досить стійкою, але розподіл загального обсягу міграцій по території дуже нерівномірний. Аналіз показує поступове, але значне зростання чисельності переміщень з заходу на схід. Так, на кожному із західних областей (крім Львівської) в 1959-1963 рр. припадало менше 2% загального обсягу міграцій [2]. В центральних і південних областях цей процент підвищувався до двох-шести і водночас різко зростав на сході. В Донецько-Придніпровському економічному районі, який складався з восьми областей УРСР, а саме Луганської, Дніпропетровської, Донецької, Запорізької,

Кіровоградської, Полтавської, Сумської, Харківської областей, наприклад, чисельність переміщень була майже в 1,5рази більшою, ніж у Південно-Західному – це Вінницька, Волинська, Житомирська, Закарпатська, Івано-Франківська, Київська, Львівська, Рівненська, Тернопільська, Хмельницька, Черкаська, Чернігівська, Чернівецька області і Південному районах – це Автономна Республіка Крим, Миколаївська, Одеська, Херсонська області, узятих разом [3].

В результаті міграції між міськими і сільськими місцевостями в 1959-1963 рр. сільське населення втратило на користь міського населення. Бурхливий розвиток промисловості, який супроводжувався залученням до індустріального виробництва нових мас населення, що вивільнювалися з сільського господарства внаслідок підвищення продуктивності праці в ньому, становив головну економічну основу міграції з сільських місцевостей у міста. Важливою причиною цього переміщення була також певна різниця в життєвому рівні міського і сільського населення, яка хоч поступово і зменшувалася, але ще залишалася досить істотною. У містах розміщувалися майже всі існуючі промислові підприємства і спеціальні учбові заклади. Тут більш розвинутою була сітка установ культурно-побутового обслуговування. Саме все це й сприяло руху населення з сіл у міста, що є закономірним процесом.

Ті місцевості, де в сільському господарстві не було вільних трудових ресурсів або відчувалася їх нестача, теж втрачали частину населення, що переїжджала до міст. Але в той же час до них прибували мігранти з сіл тих місцевостей, де були вільні трудові ресурси. Їх кількість перевищувала чисельність тих, що вибували до міст. Саме таке становище спостерігалось в ряді місцевостей на півдні України, де відчувалася деяка нестача трудових ресурсів у сільському господарстві. Поповнення їх здійснювалося значною мірою за рахунок мігрантів з сіл західних областей, де існуючи резерви робочої сили використовувалися неповно. В усіх інших місцевостях держави сільські місцевості втрачали населення внаслідок міграції в міста [4].

В усіх без винятку областях України в містах спостерігався механічний приріст населення. Але розподіл цього приросту по території держави був дуже нерівномірним, як і розподіл загальної кількості переміщень.

Розподіл загальної чисельності механічного приросту населення між великими, середніми і малими містами держави свідчив, що ці групи міст мали неоднакову, притягальну силу для мігрантів.

На малі міста (з кількістю населення в кожному з них до 20 тис. чол.) і селища міського типу, де жив майже 41% всього міського населення УРСР, припадало лише 23% загальнодержавного механічного приросту його. В той же час у містах з населенням понад 100 тис. чол. у кожному, де зосереджувалося близько 46% міського населення держави, осідало більше половини (майже 59 %) всього його механічного приросту [5].

Наведені розрахунки підтверджують, що при зростанні чисельності населення за рахунок міграцій в цілому в усіх міських місцевостях особливо значним воно було в найбільших містах. Слід при цьому мати на увазі, що на рівень механічного приросту населення найбільших міст впливали в сторону його зниження заходи по обмеженню їх зростання. Але це не зменшувало їх великої притягальної сили. Більш ефективно з економічного погляду розміщення нових і розвиток існуючих підприємств у великих містах і промислових вузлах, які мали кваліфіковані кадри, налагоджені виробничі зв'язки, зручні інженерні комунікації, кращі можливості постачання та збуту, становило об'єктивні передумови для швидких темпів індустріального розвитку цих країн. Він супроводжувався зростанням потреб у робочій силі, необхідній для різних галузей господарства великих міст. Поряд з цим виникла необхідність у розширенні міського комунально-побутового обслуговування, що в свою чергу вимагало

збільшення чисельності трудящих. Усе це і створювало об'єктивні передумови для збереження тієї значної притягальної сили, яку мали для населення великі міста. Необхідно підкреслити, що потреби цих міст у зростанні чисельності населення нерідко вступали в суперечність з можливістю розміщення його в територіальних міських межах. Розв'язання цієї суперечності здійснювалося шляхом розселення частини прибулих мігрантів у приміських зонах, що сприяло інтенсифікації маятникових міграцій, тобто міграцій між місцями постійного проживання і місцями праці, розташованими в основних містах. Механічний приріст населення в містах і селищах, розташованих у приміських зонах великих міст, був, як правило, значно більшим, ніж в інших населених пунктах цих же областей. Так, наприклад, на райони, розташовані поблизу Харкова, де розселено більш як 20 % трудящих цього великого індустріального міста, припадало близько $\frac{3}{4}$ механічного приросту міського населення Харківської області (без обласного центру). В таких близько розташованих від Києва населених пунктах, як Бровари, Ірпінь, Боярка, Фастів, механічний приріст жителів був більшим, ніж в інших населених пунктах області [6].

Обласний центр, зосереджуючи значну частину міського населення області, злучає до себе велику кількість мігрантів, направляючи в той же час кваліфіковані кадри в райони своєї, а також інших областей. Майже третина всіх міграцій, пов'язаних з містами УРСР, припадала на її обласні центри. В них же зосереджувалося близько половини всього механічного приросту міського населення республіки. Звичайно, в тих областях, де були й інші великі міста з розвинутою промисловістю і сіткою спеціальних учбових закладів, обласні центри мали в обласних обсягах міграцій і механічного приросту меншу питому вагу. Майже по всіх областях держави питома вага їх центрів у загальній кількості прибуттів у міста своєї області була вищою, ніж відповідний показник по вибуттях, а частка механічного приросту жителів обласного центру значно переважала його питому вагу в загальній чисельності міського населення області.

Фактичні дані свідчать, що з поступовим переходом від найбільших до великих і далі – до середніх, невеликих і малих міст абсолютні чисельності прибуттів, вибуттів та обсяг механічного приросту населення в них відповідно зменшувалися, хоча в деяких випадках це зниження порушувалося значними коливаннями. Відношення чисельностей прибуттів, вибуттів і механічного приросту населення до його середньорічної кількості в малих і невеликих містах нерідко перевищували відповідні показники по середніх та великих містах. У невеликих містах нерідко існувала обмежена кількість місць, де могла бути використана робоча сила. Саме тому наступним етапом міграції був перерозподіл населення між малими містами, з одного боку, і великими та індустріальними містами – з другого. Він відбувався на користь останніх і сприяв раціональному використанню вільних трудових ресурсів. Значна частина прибулих з сільських місцевостей осідала безпосередньо в обласних центрах та інших великих або індустріальних містах.

Необхідно зазначити, що перерозподіл населення з малих міст у великі не міг повністю вичерпати проблему використання вільної частини трудових ресурсів у невеликих містах. Остаточне розв'язання цієї проблеми можливе лише при поєднанні організованого переселення в райони, недостатньо забезпечені робочою силою, з будівництвом нових промислових підприємств у малих містах.

Кількість міграційних переміщень між містами України була більшою ніж між містами і селами. Переважна частина механічного приросту міського населення майже в усіх областях республіки складалася за рахунок вихідців з сільських місцевостей, причому здебільшого - з сіл своєї області. Однак сільські місцевості в різних областях республіки відігравали неоднакову роль у справі поповнення міст своєї області

трудовами ресурсами. Так, питома вага жителів села серед усього населення в західних областях УРСР була значно вищою, ніж у східних, а потреба в поповненні трудових ресурсів у містах цих областей – значно меншою. Це й зумовило той факт, що переважна частина механічного приросту міського населення в західних областях складалася за рахунок сіл цих областей. В східних же областях трудові ресурси, що вивільнювалися в сільському господарстві, не могли повною мірою забезпечити швидко зростаючих потреб міст у робочій силі. Міста тут залучали значну кількість мігрантів не тільки з сусідніх, а й з більш віддалених областей.

Зрозуміло, що основна маса переміщень припадала на великі міста держави. Так, найбільша середньорічна чисельність прибуттів за 1959 – 1963 рр. характерна для Києва, на другому місці по цьому показнику стояв Харків, який в той же час мав найбільшу кількість вибуттів і міграційних переміщень взагалі. Механічний приріст населення в Києві за абсолютною величиною перевищував обсяг його в двох будь-яких інших містах УРСР. Далі йшли Запоріжжя, Харків, Кривий Ріг. Значне зростання чисельності населення в результаті міграцій мало місце також у Дніпропетровську, Донецьку, Луганську, Одесі, Львові та Херсоні [7].

Як бачимо, більшість міст, які характеризувалися високими рівнями міграційних переміщень і механічного приросту населення, розташовані на сході республіки. З 11 згаданих вище міст, де механічний приріст населення і результат міграцій був найбільш значним, сім розташовано в Донецько-Придніпровському і лише два – в Південно-Західному і Південному районах [8].

Приріст чисельності міського населення складається з трьох компонентів: природного, механічного та приросту за рахунок адміністративних перетворень сільських населених пунктів у селища міського типу або міста. Роль цих компонентів у загальному прирості населення в містах УРСР неоднакова. Найменшою складовою частиною загального приросту є третій із згаданих вище компонентів.

Однією з особливостей міграційних процесів на УРСР було переважання в їх загальному обсязі внутрішньодержавних переміщень. Так, у містах УРСР у 1959-1963 рр. поповнення з областей України становило близько 68% від загальної чисельності прибулих, а вибувало в межах держави понад 66% від загальної кількості тих, що залишали її. У той же час близько половини внутрішньодержавного обсягу міграцій, пов'язаних з містами України, припадало на внутрішньообласні переміщення, причому питому вага їх у Донецько-Придніпровському районі була вищою, ніж у Південному і Південно-Західному [9].

Вивчення напрямів міграційних потоків давало можливість виявити ті з них, які необхідно було стимулювати з метою їх зростання, і ті, що потребували вжиття заходів для скорочення міграції, якщо вона не відповідала інтересам розвитку народного господарства.

Головним критерієм раціональності напрямів міграційних потоків повинне бути співвідношення рівнів використання трудових ресурсів у місцях вибуття і прибуття мігрантів. Якщо переселення мають місце з тих районів, де існують значні трудові ресурси, що неповно використовуються у народному господарстві, в місцевості, де відчувається нестача робочої сили, то такий міграційний потік є корисним для суспільства. Переселення ж у протилежних напрямках завдають шкоди народному господарству.

На Україні трудові ресурси повністю не використовувалися в більшості сільських місцевостей, особливо в західних областях, а також у невеликих містах. Певна нестача робочої сили відчувалася в окремих областях Донецько-Придніпровського району, в деяких містах, де бурхливо розвивалася промисловість, і в ряді сільськогосподарських районів півдня держави. В усі місцевості України з недостатньою кількістю трудових

ресурсів направлялися трудящі з районів, де робоча сила використовувалася неповно. Ці міграційні потоки були в основному раціональними, хоча в деяких випадках не дуже інтенсивними. На жаль, мали місце досить значні переселення і в протилежних напрямках. Скорочення і, по можливості, усунення цих нераціональних потоків, якого потрібно було досягти, підвищуючи рівень закріпленості переселенців, могло б зберегти значну кількість державних коштів і дати економічний ефект народному господарству [10].

Кожна область України в міграційному відношенні була пов'язана з усіма іншими областями двома протилежними потоками мігрантів (прибуваючих та вибуваючи). Із загальної кількості цих переміщень на особливу увагу заслуговували найбільші, бо саме вони відігравали вирішальну роль у процесі перерозподілу населення і трудових ресурсів.

Аналіз найбільших за розмірами міжобласних внутрішньодержавних переселень дає досить повне уявлення про характер міграційних переміщень у республіці. Всі 42 виділених нами потоки, кожен з яких перевищував 12 тис. чол. у цілому за 1959-1963 рр., мали місцями свого входу лише восьми областей України. При цьому $\frac{1}{2}$ їх направлялася в Донецьку область, вісім – в Луганську, сім – в Дніпропетровську, по чотири – в Київську і Харківську, по два – в Запорізьку і Львівську, і один – в Одеську. Інакше кажучи, 35 з 42 найбільших міжобласних міграційних потоків були спрямовані в п'яти областях Донецько-Придніпровського району, шість – в дві області Південно-Західного і лише один – в Одеську область Південного району [11].

Місцями виходу цих переміщень були 19 областей держави. Половина їх направлялася з областей Донецько-Придніпровського району, 16 – з Південно-Західного і п'ять – з Південного. Всі області (крім Львівської) були не тільки місцями входу великих потоків, а й їх виходу, хоча кількість потоків, що виходили, в цих областях менша, ніж тих, які входили.

Переважаючим в усіх розглянутих потоках був напрям з заходу на схід. У райони Донбасу і Придніпров'я вливалися великі потоки з багатьох областей держави. Слід звернути увагу на те, що в ці райони із західних і Херсонської областей, які мали найбільші вільні резерви робочої сили, великих міграційних переміщень не було. Це свідчило про певні недоліки в роботі органів оргнабору і переселень у західних областях.

Найсильнішим міграційним притяганням, як підкреслювалось вище, відзначалися найбільші міста держави. В зв'язку з цим можна зазначити зони переважного міграційного тяжіння Києва, Харкова, Донецька, Дніпропетровська і Одеси. В ці міста прибували мігранти з усіх областей України. Але кожна область в основному тяжіла до одного з них, тобто в якесь з цих міст щорічно в середньому прибувало з даної області мігрантів більше, ніж у кожне з інших чотирьох. Цим й визначалося включення тієї чи іншої області в зону переважного міграційного притягання одного з перелічених міст.

Двома основними центрами притягання мігрантів на Україні були два найбільші міста – Київ і Харків. Якщо територію держави умовно розділити на дві частини, які переважно тяжіли до одного з цих міст, то в зону Києва ввійдуть усі області Південно-Західного району, Кіровоградська, а також половина Південного району (Одеська та Миколаївська області), а в зону Харкова – всі інші області держави. Правобережжя України перебувало під переважним міграційним впливом Києва, а Лівобережжя в основному тяжіло до Харкова [12].

Якщо розглянути основні міграційні переміщення в п'ять найбільших міст держави, то виявиться, що для Харкова, Донецька, Дніпропетровська і Одеси була характерною наявність великих потоків прибуваючих із своєї області і значних потоків з усіх або майже з усіх сусідніх областей. В Київ же багато мігрантів направлялися не

тільки із своєї та сусідніх, але й з більш територіально віддалених областей, особливо з Харківської, Донецької, Дніпропетровської і Львівської.

Таким чином, основні територіальні напрями міжобласних внутрішньо республіканських переміщень населення в Україні характеризувалися інтенсивними міграційними зв'язками між областями Донецько-Придніпровського району, а також між усіма сусідніми областями, наявністю значного руху переселенців у напрямі здебільшого з заходу на схід і сильним міграційним притяганням найбільших міст республіки.

З інших особливостей міграцій в УРСР у 1959-1963 рр. слід звернути увагу на ту обставину, що статево-вікова структура міграційних контингентів досить значно відрізнялася від відповідної структури всього населення. Міграційні контингенти склалися переважно з осіб у працездатному віці, більшість яких мала 15-29 років. Як серед чоловіків, що становили більшість мігрантів, так і серед жінок найчастіше зустрічалися особи віком 20-24 роки. Контингенти механічного приросту трудящих у містах УРСР характеризувалися значною перевагою чоловіків, що позитивно впливало на поліпшення структури міського населення України за статтю.

Такі були в основному особливості міграції українського населення в УРСР у 1959-1963 рр. Їх подальше ретельне вивчення, безперечно, допоможе дослідженню багатьох соціологічних проблем.

РЕЗЮМЕ

Представленная статья посвящена анализу миграционных процессов на территории УССР в 1959-1963 гг. В частности, рассмотрено распределения объемов миграции в середине экономических районов УССР, а именно Донецько-Приднепровском, Юго-Западном и Южном районах. Распределена общая численность механического прироста населения между большими, средними и маленькими городами республики.

Выделены и проанализированы три компонента прироста численности городского населения: природного, механического и прироста за счет административных перераспределений сельских населенных пунктов в поселки городского типа или городов.

В статье освещается информация относительно направления миграционных потоков. Проанализированы критерии рациональности направлений миграционных потоков. Охарактеризованы миграционные связи между областями и на основе анализа источников автор уделил внимание полу и возрасту в структуре миграционного контингента. Контингент механического прироста трудящих в городах УССР характеризовался значительным преимуществом среди мужчин, что положительно повлияло на улучшение структуры городского населения Украины.

В статье освещены основные особенности миграции украинского населения, исследовано влияние миграции на изменение численности национального и социального состава и сделаны выводы. Изучение направлений миграционных потоков давало возможность определить те из них, которые необходимо было стимулировать с целью их роста, и те, которые требовали принятия мер для сокращения миграции, если она не отвечала интересам народного хозяйства.

Делается вывод про основные особенности миграционных процессов украинского населения на территории УССР в 1959-1963 гг., устанавливаются закономерности и особенности миграции.

Ключевые слова: миграция, миграционные процессы, миграционные потоки, миграционный контингент.

SUMMARY

The article is devoted to the analysis of migratory processes on the USSR territory in 1959-1963. Distributions of volumes of migration in the middle of the economic regions of the USSR are considered in particular, namely in Donetsk-Pridneprovsk, South-West and Southern areas. Total number of a mechanical increase of population among big, average and small cities of the republic is distributed.

Three components of increase in number of urban population are distinguished and analysed, namely natural, mechanical and an increase due to administrative redistributions of rural settlements to settlements of municipal type or cities.

Information concerning the direction of migratory streams is highlighted in the article. Criteria of rationality of the directions of migratory streams are analysed. Migratory connections between regions are characterized and on the basis of the analysis of sources the author focused on the sex and age in the structure of the migratory contingent. The contingent of a mechanical increase of workers in the USSR cities was characterized by considerable plus among men that influenced positively on the improvement of the structure of the urban population in Ukraine.

The article deals with basic peculiarities of migration of the Ukrainian population, influence of migration on the change of number of national and social structure is examined and conclusions are drawn. Study of the directions of migratory streams gave the possibility to define those which needed to be stimulated for the purpose of their growth, and those which demanded taking measures for migration reduction if it did not meet the interests of a national economy.

The conclusion is drawn concerning the basic features of migratory processes of the Ukrainian population on the USSR territory in 1959-1963, consistent patterns and peculiarities are determined.

Keywords: migration, migratory processes, migratory streams, migratory contingent.

ПОСИЛАННЯ ТА ПРИМІТКИ:

1. Тараненко В.М. Участь трудящих України в освоєнні цілинних та перелогових земель (1954-1956 рр.) / Український історичний журнал. – Київ, 1959. - № 6. – С. 46-55; Кожукало І.П. Звершення трудящих Української РСР у 60-ті роки // Український історичний журнал. – Київ. – 1987. - № 10. – С. 145-146; Романцов В.О. Зміни в якісному складі робітничого класу промисловості Української РСР у післявоєнний період. – Український історичний журнал. – Київ. – 1966. - № 12. – С. 13-21; Петренко В.С. Зміни в складі умовах і житті колгоспного селянства України // Український історичний журнал. – Київ. – 1967. - № 4. – С. 56-65.
2. Романцов В.О. Зміни в якісному складі робітничого класу промисловості Української РСР у післявоєнний період. – Український історичний журнал. – Київ. – 1966. - № 12. – С. 13-21.
3. Там само. – С. 13-21.
4. Там само. – С. 21.
5. Петренко В.С. Зміни в складі умовах і житті колгоспного селянства України // Український історичний журнал. – Київ. – 1967. - № 4. – С. 56-65.
6. Там само. – С. 56-65.
7. Розвиток народного господарства Української РСР. 1967: В 2-х т. – Т. 2. – К.: Наукова думка, 1967. – С. 25-28.
8. Там само. – С. 25.

9. Романцов В.О. Зміни в які сному складі робітничого класу промисловості Української РСР у післявоєнний період. – Український історичний журнал. – Київ. – 1966. - № 12. – С. 13-21.
10. Кожукало І.П. Звершення трудящих Української РСР у 60-ті роки // Український історичний журнал. – Київ. – 1987. - № 10. – С. 145-146.
11. Там само. – С. 145-146.
12. Там само. – С. 145.

Надійшла до редакції 27.05.2014 р.

ББК ТЗ(4УКР55)627"1953-1985"-75

ХАРЧУВАННЯ НАСЕЛЕННЯ ДОНБАСУ У 1953-1985 РР.

В.С.Гіцевич

АНОТАЦІЯ

Стаття присвячена харчуванню населення Донбасу в 1953-1985 рр. Мета роботи – проаналізувати харчування населення Донбасу в 1953-1985 рр., визначити, які страви були найбільш уживаними та улюбленими, з'ясувати з яких джерел населення забезпечувалось продуктами харчування. Дослідження базується на неопублікованих архівних документах Донецької та Луганської областей, статистичних даних та матеріалах усної історії. Визначено, що на формування кухні Донбасу мали вплив декілька важливих факторів – географічне положення, багатонаціональний склад населення та природно-кліматичні умови. Кожен народ, що прибув свого часу до Донбасу, привіз з собою свої рецепти особливих страв, які згодом почали використовувати усі. З'ясовано, що протягом 1953-1985 рр. населення Донбасу продовжувало харчуватись вдома, не дивлячись на розгалужену систему громадського харчування. Традиційною також залишалась три ланцюгова система обіду – перше, друге і третє. Харчовий раціон населення протягом досліджуваного часу значно покращився, він став більш калорійним та поживним. Населення більше стало споживати м'ясо, молоко, яйця, жири, овочі та фрукти, натомість зменшилось споживання хліба та картоплі. Це свідчить також про підвищення добробуту радянських людей. Але не дивлячись на це, харчування було ще далеким від ідеалу, потрібних норм, необхідних для повноцінного харчування, не дотримувались ніколи.

Ключові слова: продукти харчування, Донбас, підприємство громадського харчування, харчовий раціон.

Повсякденною та невідкладною потребою людей є харчування. Саме воно є одним з показників матеріального добробуту, а традиційне меню, харчові вподобання – відбивають певний історичний шлях народу, нації, етносу, етнічної групи.

Кухня Донбасу пройшла довгий шлях свого формування. Вона тісно пов'язана з національними кухнями багатьох народів. На її формування мали вплив декілька важливих факторів – географічне положення, багатонаціональний склад населення та природно-кліматичні умови. Постійне кроснаціональне спілкування, родинні стосунки представників різних національностей сприяли тому, що народні традиції й особливості харчування різних регіонів та окремих національностей з'єднались і стали загальними майже для всього населення Донбасу.

Кожен народ, що прибув свого часу до Донбасу, привіз з собою свої рецепти особливих страв, які згодом почали використовувати усі. Наприклад, завдяки росіянам